УДК 81’28 : 811.111

Колісник М. П.,
Національний Технічний Університет України «КПІ», м. Київ

ПІВНІЧНО-СХІДНИЙ ДІАЛЕКТ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ЯК ОДИН З ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ДІАЛЕКТІВ ВЕЛИКОБРИТАНІЇ

Стаття висвітлює основні поняття мовного варіювання, зокрема, англійської мови в рамках Британських островів. У статті наведено класифікації діалектів англійської мови за територіальною ознакою. Проаналізовано лексичні одиниці північно-східного діалекту англійської мови згідно їх розподілу за частинами мови.

Ключові слова: *діалект, варіант літературної мови, варіант національної мови, територіальний діалект, частина мови.*

Статья освещает основные понятия языкового варьирования, в частности, английского языка в рамках Британских островов. В статье приведены классификации диалектов английского языка по территориальному признаку. Проанализировано лексические единицы северо-восточного диалекта английского языка согласно их делению на части речи.

Ключевые слова: *диалект, вариант литературного языка, вариант национального языка, территориальный диалект, часть речи.*

The article deals with the main concepts of language variation, specifically of the English language on the British Isles. The author provides regional classifications of English dialects. The article reflects analysis of North-East dialect lexical units according to its parts of speech division.

Key words: *dialect, literary language variant, national language variant, regional dialect, part of speech.*

Вивчення будь-якої мови немислиме без врахування її діалектних особливостей, оскільки діалекти на противагу літературній мові, яка закріплена певними нормами, зберігають архаїчні граматичні і лексичні форми, які несуть в собі історико-культурну інформацію. Діалекти зберігаються зазвичай в тих мовах, які поширені на значній території. Саме тому англійська мова постає невичерпним джерелом матеріалу для науковців.

Чим глибше дослідники пізнають закономірності функціонування й розвитку мови, тим більше вони впевнюються, що варіювання мовної системи – це її нормальний органічний стан: «кожна мова змінюється в часі й просторі» [7, с. 38]. Як справедливо відзначає видатний науковець В. Н. Ярцева, «територіальна, соціальна, професійна, жанрово-стилістична диференціації характерні для будь-якої мови» [6, с. 213].

Важливо зазначити, що система національної мова не є простою сумою різновидів, чітко розмежованих між собою. Вона виступає як суперечлива єдність цих різновидів, кожен з яких поєднується з тими або іншими різновидами за одними елементами своєї структури й протиставляється їм за іншими [1, с. 7].

Становлячи разом єдину макросистему, ці різновиди у своєму функціонуванні є нерозривними й взаємообумовленими. Дослідження функціонування й розвитку мови в цілому або його окремих явищах не може обмежуватися вивченням тільки стандартного різновиду. Чим більше враховується взаємозалежних мовних різновидів, тим більше зростає ймовірність отримати достовірні дані. Необхідно також враховувати, що роль кожного з існуючих різновидів мови може згодом змінюватися. «Якщо літературна мова історично змінюється у своїх відношеннях з діалектами в різні періоди своєї історії, то піднесення й падіння регіональних варіантів, а також виникнення субстратів літературної мови виявляється не тільки можливим, але в деяких випадках і неминучим» [6, с. 223]. Ми усвідомлюємо, що роллю того чи іншого мовного різновиду, який зник або щойно виник не можна зневажати, оскільки дуже часто значимість таких компонентів мовної ситуації полягає в тому, що їх опис допомагає глибше розкрити особливості системи мови та її функціонування як комунікативного засобу в усій її довершеності.

Серед причин, які впливають на процеси диференціації та конвергенції мов польський лінгвіст Л. Забродський [2, с. 6-7] визначає зміни, які відбуваються в двох видах груп носіїв мови, які позначають такими поняттями як: 1) комунікативна спільнота; 2) мовна спільнота. Далі він підкреслює, що комунікативна спільнота, її виникнення і розвиток представляє собою рушійну силу у виникненні і розвитку відповідних комунікативних засобів. Спільнота даного типу виникає тоді, коли хоча б у двох індивідів виникає необхідність у взаємному спілкуванні. Мовна спільнота – це група, яка базується на основі єдності мови як засобу спілкування. Коли в процесі спільної діяльності учасники користуються різними мовами, то виникає ситуація, яка сприяє взаємовпливу мов, і як результат – прояв тенденції до конвергенції. І навпаки – розділення однієї мовної спільноти на дві або більше комунікативні спільноти створює умови для прояву тенденції до диференціації даної мови, тобто сприяє процесам мовної дивергенції.

Як вбачає Л. Забродський, то суттєвими для розвитку та функціонування мови є розподіл мовної спільноти на декілька спільнот комунікативних, які характеризуються такими рисами:

В кожній новоствореній комунікативній спільноті виробляються специфічні форми і структури суспільного устрою виробництва культури. Як наслідок, виникають нові потреби в номінації, які задовольняються автономно.

В тих випадках, коли новоутворені комунікативні спільноти представляють собою державні утворення, тоді їх кордони будуть перешкоджати вільному розповсюдженню мовних інновацій за межі даної спільноти.

В кожній з комунікативних спільнот існує певна мовна ситуація, своя специфіка співвідношень даної мови з іншими контактуючими мовами як всередині спільноти, так і за її межами, що також сприяє дивергенції.

Під впливом цих факторів одна й та ж мова, яка функціонує в різних комунікативних спільнотах, буде розподілятися на два або більше різновидів, які будуть все більше відрізнятися один від одного [Взято з 2, с. 6-7].

© Колісник М. П., 2012

Близькою до концепції Л. Забродського за своєю суттю є точка зору В. Г. Гака на фактори, які сприяють виникненню мовного варіювання. Він пояснює розвиток варіантів мовної системи тим, що в певних випадках між ідіомом (різновид мови) та соціумом (комунікативна спільнота) виникає асиметрія, тобто відхилення від взаємно однозначних співвідношень. В. Г. Гак відмічає два основних типи такої асиметрії: в межах одного соціуму використовуються два або більше ідіома з різними функціями, або один і той самий ідіом використовується в різних соціумах [3, с. 31-33].

Однак, у сучасному мовознавстві розгляд питань мовного варіювання ускладнюється термінологічною неоднозначністю. Так разом із терміном діалект ми зустрічаємо такі поняття як варіант, літературна мова, національна мова.

У цілому, в питанні співвіднесення термінів «діалект» й «варіант» найбільш чіткою й обґрунтованою представляється позиція А. Д. Швейцера, що пропонує ієрархію таких понять, як «діалект», «варіант літературної мови» й «варіант національної мови». Вчений визначає діалект як «територіально замкнутий різновид мови, обмежений сферою народно-розмовного мовлення й конфронтуючий нормованій літературній мові». Під варіантом літературної мови розуміється «територіальний різновид єдиної нормованої літературної мови». Варіант національної мови, на думку вченого, являє собою «сукупність територіально обмеженого варіанта літературної мови й розташованих у межах його ареалу територіальних діалектів» [5, с.19].

Спеціальна лінгвістична дисципліна діалектологія займається більш вузьким вивченням діалектів окремих від варіантів полінаціональних мов. Існують певні ознаки, що дозволяють різним формам існування мови бути віднесеними до діалекту. До таких належать: а) ***структурна ознака*** (будь-який діалект являє собою окрему форму існування мови, що відрізняється від інших подібних йому варіантів структурними рисами); б) ***соціальна ознака*** (діалект обслуговує певну частину суспільства, причому соціально детерміновану; в) ***територіальна ознака*** (кожен діалект має певні межі поширення) [8, с. 35].

Таким чином визначення діалекту ми вважаємо можна трактувати як *різновид мови, що використовується як засіб спілкування людьми, пов'язаними тісною територіальною, соціальною або професійною спільністю, і відрізняється своїм фонетичним, лексичним, граматичним складом від загальнонаціонального мовного стандарту.*

Англійська мова, якою говорять у кожній із чотирьох частин Великобританії (Англії, Шотландії, Уельсі, Північній Ірландії), має власні відмінності. Англійська мова, якою говорять шотландці, валлійці, ірландці, дещо відрізняється у вимові й слововживанню від англійської мови Англії. Проте найбільший інтерес складають саме діалектичні відмінності англійської мови в межах Англії, як частини Великої Британії. Так як, не дивлячись на територіальну обмеженість, на даній адміністративній території налічується найбільше загальновизнаних діалектів, у порівнянні з такими територіальними гігантами як США, Канада та Австралія. О. Мутт у своїй праці «Social and Regional Varieties of Present-Day English» вказує, що у Великій Британії існує приблизно 300 діалектів [10, с. 17].

Відомий лінгвіст Д. Крістал як і багато вчених підрозділяє діалекти на територіальні й соціальні. Однак він також виділяє два підкласи територіальних діалектів: ***міські*** (*urban dialects)* і ***сільські*** *(rural dialects)* [9, с. 101].

З іншого боку П. Традгіл пропонує класифікацію діалектів, засновану на принципі їхньої внутрішньомовної структури, і виділяє інші два класи: ***традиційні*** *(traditional dialects)* та мейнстрім *(mainstream dialects)*. В основному діалекти традиційної групи поширені в сільській місцевості, однак вони зустрічаються й у деяких містах, особливо в Шотландії. Традиційні діалекти в максимальному ступені зберігають риси, успадковані від минулих поколінь осілого населення країни, риси, найбільш віддалені від наддіалектної літературної форми мови [11, с. 15]. Традиційні діалекти дуже обмежено використовуються в реальному житті, однак вони часто фігурують у діалектній літературі, збірниках місцевого фольклору і т.д. Таке обмежене використання традиційних діалектів іноді помилково розглядають як ознаку їхнього вимирання, оскільки носіями традиційних діалектів є в основному люди літнього віку. Однак цей процес компенсується виникненням великого числа нових діалеків, особливо в міських районах.

На відміну від традиційних діалектів, мейнстрім діалекти широко використовуються в повсякденному спілкуванні. Діалекти цієї групи незначною мірою відрізняються за своєю внутрішньомовною структурою один від одного й від літературної англійської мови [11, с. 15].

Але найбільш вживаною є класифікація за територіальним поділом. Багатьма діалектологами за основу прийнята класифікація А. Елліса, що досить точно відбиває діалектну карту сучасної Великобританії [Взято з 4, с. 36-37]. Загалом, опираючись на схему А. Елліса, сучасні англійські діалекти можна класифікувати в такий спосіб:

I. Північні діалекти, що підрозділяються на три підгрупи: 1) Нортамберленд, північний Дарем; 2) південний Дарем, більша частина Камберленда, Уестморленд, північний Ланкашир, пагориста частина Вест-Райдінга в Йоркширі; 3) Іст-Райдінг і Норт-Райдінг у Йоркширі;

II. Середні діалекти, що включають десять підгруп: 1) Лінкольншир; 2) південно-східний Ланкашир, північно-східний Чешир, північно-західний Дарбишир; 3) північно-західний Ланкашир, південний Ріббл; 4) середній Ланкашир, острів Мен; 5) південний Йоркшир; 6) більша частина Чешира, північний Стаффордшир; 7) більша частина Дарбішира; 8) Ноттінгемшир; 9) Флінт, Денбай; 10) східний Шропшир, південний Стаффордшир, більша частина Уорикшира, південний Дарбішир, Лестершир;

III. Східні діалекти, що підрозділяються на п'ять підгруп: 1) Кембриджшир, Ратленд, північно-східний Нортхемптоншир; 2) більша частина Ессексу, Хартфордширу, Хантінгдонширу, Бедфордшир; середня частина Нортхемптоншира; 3) Норфолк і Саффолк; 4) більша частина Бакінгемшира; 5) Міддлсекс, південно-східний Бакінгемшир, південний Хартфордшир, південно-західний Ессекс;

IV. Західні діалекти, що включають дві підгрупи: 1) західний і південний Шропшир (на захід від ріки Северн); 2) Херфордшир, крім східної його частини, Реднор, східна частина Брекнока;

V. Південні діалекти, що підрозділяються на десять підгруп: 1) частина Пемброкшира й Гламорганшира; 2) Уілтшир, Дорсетшир, північна й східна частини графства Сомерсетшир, більша частина Глостершира, південно-західний Девоншир; 3) більша частина графства Хемпшир, острів Уайт, більша частина Беркшира, південна частина Саррея, західна частина Сассексу; 4) північний Глостершир, східний Херфордшир, Вустершир, південна частина графства Уорикшир, північ Оксфордшира, південний захід Нортхемптоншира; 5) більша частина графства Оксфордшир; 6) північ графства Саррей, північний захід Кенту; 7) більша частина графства Кент, схід графства Сассекс; 8) західний Сомерсетшир, північносхідний Девоншир; 9) східний Корнуолл, більша частина Девоншира; 10) західний Корнуолл.

Безумовно, сучасні англійські територіальні діалекти не є безпосереднім результатом розвитку давньоанглійських – вони утворилися в результаті інтеграцій і розмежування діалектних областей, перегрупувань і взаємодій, а також під впливом літературної мови в епоху її становлення та подальшого розвитку. Проте, існують дані (наприклад, «Лінгвістичний атлас Англії» 1978 року, а також «Огляд англійських діалектів» Г. Ортона і Ю. Діта), згідно з якими розподіл сучасних діалектів Англії все ж таки виявляє ряд подібностей з розподілом діалектів у давньо- і средньоанглійський період. А саме: основна границя проходить між північними районами й іншою частиною Англії, повторюючи в цілому границю між англосаксонськими королівствами Нортумбрією і Мерсією. Другорядна границя відокремлює район Мідленда від більш південних областей країни. Тому більш точну й повну ієрархічну картину сучасних територіальних діалектів Англії можна зобразити наступним чином [9, с. 324-325]:

1) Зона «Північ»: північні: північно-східні, Райони південніше (центральні райони півночі, центральний Ланкашир, Хамберсайд); центральні: Західно-центральні (Мерсісайд, Північно-західний Мідленд, Західний Мідленд), Східно-центральні (Центральний Мідленд, Північно-східний Мідленд, Східний Мідленд).

2) Зона «Південь»: Східні: Південний Мідленд, Східна Англія, Графства, що прилягають до Лондона; південно-західні: північ південно-заходу, центр південно-заходу, південь південно-заходу.

Щодо об’єкту нашого дослідження, то відповідно до класифікації А. Елліса північно-східний діалект англійської мови, , належить до третьої групи діалектів, а саме до східних діалектів. Якщо ж брати до уваги розподіл запропонований Д. Кристалом, то даний діалект можна віднести до зони «Північ». Загалом північно-східний діалект англійської мови Великої Британії має багато назв: ‘Geordie’, ‘Pitmatic’, ‘Durham English’, ‘Tyneside English’. До його складу входять: діалект Джорді Тінсайду (Geordie of Tyneside), діалект Нортумбрії (the Northumbrian dialect), Версайд діалект Сандерленду та частини Дарему (the Wearside dialect of Sunderland and parts of Durham), а також діалекти південного Дарема та Тіссайду (the south Durham and Teesisde dialects) [12].

Північно-східний регіон, відповідно до визначення яке представлене у проекті *Diachronic Electronic Corpus of Tyneside English* займають графства від шотландсько-англійському кордону на півночі до південних берегів річки Тіс. Західний кордон обмежується Пеннінськими горами, а також межами графств Нортумберленд, Дарем та Камбрія. Ці гори, а також три основних ріки регіону Тайн, Уір та Тіс разом з узбережжям північного моря, яке визначає східний кордон території, є основними межовими знаками північно-східного регіону. Його основними міськими центрами є Ньюкасл, Гейтсхед, Сандерленд та Мідлсбро [14].

Як правило діалекти вивчають, в першу чергу, з точки зору їх фонетичних особливостей, адже саме відмінності у вимові тих чи інших звуків проявляють найяскравіше особливості мови регіону. Так, наприклад, роботи таких вчених як П. Традгілла, Дж. Уелса, В.Н. Ярцевої та Є. І. Мехалєвої присвячені вивченню саме фонетичних особливостей діалектів Великої Британії. Вивчення лексики та граматики зустрічаються часто, як аспекти комплексного дослідження діалекту, а не як самостійні об’єкти досліджень. Прикладом комплексного дослідження можуть слугувати роботи А. В. Коновалова та А. А. Мінасян. Однак дослідження присвячені вивченню лексики за усіма можливими параметрами проводяться недостатньо, так як опис даного пласту мови є складним процесом, оскільки загальновідомо, що лексика представляє собою найбільш динамічну та значиму складову мовної системи, в якій відображається навколишній світ.

Тому наше дослідження має на меті всебічне вивчення особливостей лексики північно-східного діалекту. В даній статті розглянуто тільки розподіл лексики північно-східного діалекту англійської мови за частинами мови, так як ми припускаємо існування відмінностей між стандартною системою мови та діалектом за даним параметром. Так із 2062 лексичних одиниць північно-східного діалекту відібраних нами у ході дослідження іменники складають 1198 одиниць, дієслова – 473, прикметники – 199, прислівники – 89 та 103 одиниці не увійшли до жодної з вище представлених категорій. Зазначені дані з відсотковими значеннями та прикладами наведені в представленій нижче таблиці.

Таблиця 1.

«Розподіл лексичних одиниць північно-східного діалекту за частинами мови»

Кількісні показники / **Частина мови**	**Абсолютні дані**	**Відсоткові дані**	**Приклад діалектної лексики**	**Відповідник в стандартній англійській мові**
іменник	1198	58%	marra, marrow	workmate, match
дієслово	473	23%	barley	to reserve
прикметник	199	10%	lound	quiet, calm
прислівник	89	4%	mensefully	decently
Інші частини мови	103	5%	aa, aw	I (first person)

Отже відсоткове співвідношення частин мови північно-східного діалекту англійської мови можна представити наступним чином: іменники-58%, дієслова -23%, прикметники -10%, прислівники-4%, інші частини мови -5%; Навіть після поверхневого аналізу ми вже можемо побачити особливості даного діалекту. Порівняння можна провести відповідно до загальних даних представлених The Oxford English Dictionary у двадцятому випуску цього словника вказується на те, що до стандартного варіанту англійської мови входять більше ніж половина іменників, четверту частину складають прикметники і одна сьома залишається за дієсловами [13]. Таким чином стандарт англійської мови складають більше ніж 50% іменники, 25% прикметники та приблизно 14% дієслова. Таким чином, відсоткове співвідношення частин мови в північно-східному діалекті може говорити про те, що представники даної комунікативної спільноти менше уваги приділяють ознакам речей, що представлені прикметниками (10% проти 25% в стандартній лексиці). Також слід відзначити,що така кількість дієслів(23% проти 14% в стандартній лексиці) вказує на те, що більше уваги приділяється опису активної діяльності носіїв даного діалекту, що може бути зумовлено тим фактом, що північно-східний регіон Англії є високопромисловим. Навіть одна з декількох існуючих назв даного діалекту «Pitmatic» означає мову північно-східних шахтарів.

Література:

1. Аванесов Р. И. Введение // Русская диалектология. – М. : Наука, 1964. – С. 7-27.
2. Варианты полинациональных литературных языков / [Ю. А. Жлуктенко, В. И. Карабан, Н. Н. Быховец и др., Ред.кол. Ю. А. Жлуктенко (отв.ред.) и др.]. – К. : Наук. думка, 1981. – 280 с.
3. Гак В. Г. Проблема соотношения между родственными языками в функциональном аспекте // Типология сходств и различий близкородственных языков. – Кишинев : Штиинца, 1976. – С. 32-40.
4. Коновалов А.В. Социокультурные особенности функционирования современных британских диалектов (на материале западно-центральных диалектов): дис. …канд. филол. наук: 10.02.19 / Коновалов Артем Владимирович. – М., 2005. – 176 с.
5. Швейцер А. Д. Литературный английский язык в США и Англии. – М. : Высш. шк., 1971. – 200 с.
6. Ярцева В. Н. Развитие национального литературного английского языка / АН СССР. Ин-т языкознания. – М. : Наука, 1969. – 286 с.
7. Ястрежембский В. Р. Языковая вариативность и лингвистическое объяснение // Проблемы языковой вариативности: Сб. обзоров / Отв. ред. А.М. Кузнецов. – М. : ИНИОН, 1990. – С. 35-57.
8. Chambers J. K., Trudgill P. Dialectology. – Cambridge : Cambridge univ. press, 2002. – 218 p.
9. Crystal D. The Cambridge Encyclopedia of the English Language. – Cambridge : Cambridge univ. press, 1997. – 480 p.
10. Mutt O. Social and regional varieties of Present-Day English. – Tartu : Department of English studies, 1981. – 93 p.
11. Trudgill P. Dialects. – L. : Routledge, 1994. – 80 p.
12. Geordie Origins. – Режим доступу : http://www.englandsnortheast.co.uk/GeordieOrigins.html
13. How many words are there in the English language?. – Режим доступу : http://oxforddictionaries.com/words/how-many-words-are-there-in-the-english-language
14. Introduction to the North East Dialect. – Режим доступу : http://research.ncl.ac.uk/decte/toon/intro_to_ne_dialects.html